

Het geheim van de paus

Andries Knevel

HET GEHEIM VAN
DE PAUS
EEN ZOEKTOCHT

UITGEVERIJ BOEKENCENTRUM, ZOETERMEER

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk Forest Stewardship Council® (FSC®) draagt. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid. Ook is het papier 100% chloor- en zwavelvrij gebleekt.

www.uitgeverijboekencentrum.nl

Ontwerp omslag: Studio Ron van Roon

Foto omslag: Sjaak Verboom

Foto achterzijde: Aito Post

Lay-out en dtp: Gewoon Geertje

Redactie: Arie Kok

ISBN 978 90 239 7104 7

NUR 700

© 2016 Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Woord vooraf

In het voorjaar van 2016 reisde ik een paar keer naar Italië, op zoek naar het geheim van de paus. Ik was gefascineerd geraakt door de vraag hoe het toch mogelijk was dat één man in staat is om het beeld van een hele wereldkerk te laten kantelen. Een paar jaar geleden immers zat de Rooms-Katholieke Kerk in een grote morele crisis en was haar gezag tot het nulpunt gedaald. Inmiddels is paus Franciscus toegejuicht in het Amerikaanse Congres, zette hij zijn stempel op de klimaatop in Parijs en ontving hij de prestigieuze Karelsprijs. En in 2013 al werd hij door *Time* uitgeroepen tot de ‘persoon van het jaar’.

De EO kreeg de gelegenheid over mijn vragen een vierdelige documentaire te maken, die in de zomer van 2016 onder de titel *In de ban van de paus* werd uitgezonden. Er bleven vragen over die de tv-serie niet haalden, maar die ik wel graag wilde uitdiepen. Daarom besloot ik dit boek te schrijven.

Aanvankelijk volgde het boek de reis die we in onze tv-zoektocht maakten. Maar na een tijdje gingen de vragen, en dus ook dit boek, een eigen leven leiden. En wat een boek niet kan, daar heb je televisie voor nodig: de schitterende beelden laten zien die we onderweg tegenkwamen. Zo vullen de documentaire en dit boek elkaar aan. Zo helpen oude en nieuwe media elkaar, in de ban van de paus, op zoek naar zijn geheim.

Ik draag dit boek op aan kardinaal Adrianus Simonis. Door de jaren heen hebben we een bijzondere band opgebouwd. Hij was een kerkleider in de branding, maar hij heeft zijn geloof, humor en diepe interesse voor de ander behouden. Het is mij een eer om hem, hij is inmiddels op jaren, via dit boek mijn diepe respect te betonen.

Andries Knevel
voorjaar 2016

Maandag 8 februari 2016

We gaan beginnen. Na weken van voorbereiding is dit onze eerste redactievergadering. Ze zijn er allemaal: eindredacteur Arie, redacteurs David en Judith, regisseur Benjamin en producer Johan. Samen moeten we in korte tijd een vrij grote productie maken: over paus Franciscus. Vier afleveringen van 45 minuten moeten er komen, de eerste zal op 9 augustus 2016 worden uitgezonden.

Waarom een programma over paus Franciscus? Als protestantse jongen ben ik gefascineerd door het feit dat *één* man in staat is het beeld van een wereldorganisatie, die zo ongeveer failliet werd verklaard, te laten kantelen. Deze paus is populair. Waar hij komt wordt hij toegejuicht, tot in het Amerikaanse Congres toe. Zelfs mensen die niets met kerk en geloof hebben, lopen met hem weg.

Dus *één* man is in staat massa's op de been te brengen, enthousiasme te genereren, de kerk weer terug te brengen door... Ja, door wat? Dat is de zoektocht van dit programma.

Vooralsnog komt het me voor als een combinatie van twee factoren. We leven in een mediacratie. Wie publiciteit weet te genereren, heeft invloed. Dat lijkt paus Franciscus heel goed te beseffen. Hij rijdt in een kleine auto, logeert binnen het Vaticaan in een gastenverblijf, draagt sobere kleren en kust melaatsen en andere kwetsbare mensen. Op televisie doen dit soort beelden het goed, vooral als ze in contrast staan met het beeld dat we van pausen hebben: mannen die zijn opgesloten in de hoge burcht van het Vaticaan en die alleen in naam betrokken zijn op de gemarginaliseerden in de samenleving.

Het plaatje doet dus veel. Maar het lijkt me dat de paus niet alleen een slimme communicator is, maar ook een eerlijke. Dit is wie hij is. *What you see is what you get.*

Er is echter meer. Hij legt de nadruk op bijbelse begrippen als genade, barmhartigheid, gerechtigheid en duurzaamheid. Zo haalt

hij een boodschap die in onze tijd broodnodig is onder het stof vandaan. Niet voor niets heeft hij 2016 tot het Heilig jaar van de Barmhartigheid uitgeroepen. Deze wereld snakt naar barmhartigheid. Dat geldt zowel voor de mannen en vrouwen die vermalen worden in de wereld van geld en carrière, als voor de talloze naamlozen in de Derde Wereld. De titel van Franciscus' meest recente boek luidt niet voor niets: *De naam van God is genade*. Eigenlijk staat er *De naam van God is barmhartigheid*, naar het Italiaanse 'misericordia'.

Barmhartigheid is dus een centrale boodschap van deze paus, maar hij heeft ook aandacht voor de schepping. Dat is een theologisch woord voor wat in het algemene spraakgebruik *natuur* wordt genoemd, of *milieu*. Ook over dit onderwerp laat hij zich niet onbetuigd, en roept hij landen op om met verregaande besluiten te komen. Scherp bekritiseert hij het ongebreidelde consumen-tisme van de westerse wereld.

Wie oppervlakkig kijkt, ziet een morele wereldverbeteraar. Weliswaar haalt hij zijn inspiratie uit het christelijk geloof, maar dat is verder bijzaak. Het gaat dan niet meer om zijn inspiratie-bron, maar om zijn concrete daden en uitspraken. Dat gevaar loopt deze paus zeker. En als het niet door *zijn* handelen en spreken komt, dan zeker wel door mensen die zeggen door hem geïnspireerd te worden, los van zijn spirituele bronnen. Ook dit wil ik onderzoeken.

Zo kom ik tot drie zoektochten. De eerste is mijn fascinatie voor de onvoorstelbare populariteit van de paus als hoofd van een, tot voor kort failliete, wereldkerk. De tweede zoektocht is naar het antwoord op de vraag waarom seculiere mensen zich door hem laten inspireren, en daar ook openlijk voor uit durven komen. En ten slotte wil ik zijn spirituele bronnen kennen. Hoe laat hij het christelijk geloof in zijn woorden en daden doorklinken? Wat maakt hem tot meer dan een profeet die oproept tot naastenliefde en soberheid?

Voor het antwoord op de derde vraag ga ik te rade bij zijn verre naamgever: Franciscus van Assisi. Hoe laat de huidige paus

zich door deze boeteprediker uit de twaalfde eeuw inspireren? Waarom heeft hij de naam Franciscus gekozen? Was het een late ingeving op weg naar het balkon, zoals veel gesuggereerd wordt? Of heeft hij heel bewust een statement willen afgeven?

En als ik dan toch aan het zoeken ben, wat is de invloed van deze paus op de 'bemінде gelovigen'? Durven zij, na een paar jaar ondergedoken te hebben gezeten, weer te zeggen dat ze katholiek zijn? Zijn zij weer *fier* op hun geloof, zoals Antoine Bodar zou zeggen? En, natuurlijk ook heel boeiend, groeit het geloof mee, zowel in kwalitatieve als kwantitatieve zin? Anders gezegd: wordt het geloof van de modale katholiek verdiept en komen er meer gelovigen bij? Gaan er meer mensen naar de kerk? Zijn er meer priesterroepingen? De paus kan dan wel oproepen om ons meer te bekommeren om de schepping, maar zal er straks ook nog geloof op aarde gevonden worden, zoals Jezus zich in Lucas 18 afvraagt?

Zo zitten we op deze maandagochtend te vergaderen. Het programma wordt op 'prime time' uitgezonden. Hoe houden we het spannend, zodat de kijker niet halverwege wegzapt? Kunnen we een verbinding leggen met de Franciscus van de twaalfde eeuw? Waar gaan we naar toe, Umbrië, Toscane en Rome? Wie worden de katholieke commentatoren? We hebben een hele rij namen. Wie zoekt uit wie we in Rome kunnen bezoeken? Wie worden de tegenspelers? Waarschijnlijk critici uit verschillende hoeken, die de nodige kanttekeningen plaatsen bij deze te vroeg heilig verklaarde paus. Zijn er protestanten die wel van hem onder de indruk zijn, maar ook nog veel vragen hebben? Zijn er CEO's van grote bedrijven te vinden die zeggen dat ze kunnen leren van deze paus, die als CEO met 1,2 miljard werknemers binnen korte tijd een heel nieuw elan in zijn bedrijf heeft gebracht? Kortom, heel veel huiswerk voor de vergadering van volgende week.

Maar er is ook iets dat me gerust stelt. Regisseur Benjamin heeft, als proef, een script geschreven voor de eerste uitzending. Of we dit script ooit zullen volgen is de vraag, maar het geeft mij veel vertrouwen. We hebben weinig tijd, maar het gaat lukken.

Dinsdag 9 februari 2016

Vandaag verspreidt Gert-Jan Segers van de ChristenUnie via Twitter, met kennelijke instemming, een stuk uit *NRC Weekend* van afgelopen zaterdag. Oud-hoogleraar Voedingsleer Martijn Katan maakt zich in zijn column ernstig zorgen over de opwarming van de aarde. Hij denkt dat het huidige kabinet, in het bijzonder minister Henk Kamp, ons niet zal inspireren om ons gedrag te veranderen. Daar hebben we een ander type leider voor nodig, iemand met visie die ons meesleept, zoals Churchill in 1940.

Maar, zegt Katan, die leider is er. 'Hij heet Jorge Bergoglio. Als student had hij een bijbaantje als uitsmijter in een nachtclub. Hij werkte ook als chemisch analist in een laboratorium en weet dus wat CO₂ is. Sinds 2013 heet hij paus Franciscus. Hij heeft geen kleinkinderen, maar wel een intens geloof. (...) Hij kan zeggen waar het op staat en dat doet hij: we mishandelen onze zuster Aarde, we zetten haar rijkdommen om in afval en intussen maakt onze zucht naar spullen ons ongelukkig. Wij zijn zondaars, laten we ons bekeren. Is dat de taal die we nodig hebben? Ik ben opgevoed met wantrouwen jegens de katholieken, maar dit spreekt mij aan. Het Energierapport geeft mij geen moed, Franciscus wel.'

Weer een onverwacht iemand die door de paus wordt geïnspireerd. Zoals ook Gert-Jan Segers al meerdere malen heeft aangegeven dat Jorge Bergoglio voor hem een moedgevende leider is. Zullen we Martijn Katan voor de serie interviewen? Ik zet hem op mijn lijst voor aanstaande maandag.

Woensdag 10 februari 2016

Het is vandaag Aswoensdag. Mijn katholieke vrienden gaan een askruisje halen, neem ik aan. Ik vind het een mooi symbool en las vandaag via Twitter dat er ook protestanten zijn die in hun kerk een kruisje kunnen halen. Dit op het voorhoofd gestreken kruisje symboliseert het begin van de lijdensweken, of met een wat meer oecumenische tongval, de veertigdagentijd.

Ik zou ook wel zo'n askruisje willen halen. Waarom, vraag ik me af. Ik denk omdat ook ik steeds meer behoefte krijg aan symboliek. Ik heb mijn leven lang het christelijk geloof met grote vreugde rationeel doordacht. Ooit heb ik geschreven dat ik daardoor alleen maar geloviger ben geworden. Maar het geloof is niet alleen maar het voor waar houden van een aantal standpunten. Het is veel meer dan het hoofd. Het is relatie en overgave. Het is vertrouwen en aanbidding.

Nu weet ik dat gelukkig allemaal wel. Ik kom uit de bevinde-lijk-gereformeerde traditie, en daar ben ik nog altijd dankbaar voor. In deze kringen ligt de nadruk op de persoonlijke omgang met God. Vaak wordt die geïsoleerd, maar de kernvraag is altijd: heb je een persoonlijk geloof? Heb je persoonlijk mogen ervaren dat er een Borg en Zaligmaker voor je ziel is? En heb je Hem al, misschien aarzelend, mogen omhelzen? Bij deze piëtistische opvoeding is later een scheut evangelicaal denken en geloven gekomen. Voor mezelf is dat een prachtige symbiose geworden. Het gaat om de relatie met Christus, gewerkt door de Heilige Geest. Het gaat erom dat je mag zeggen dat de Here Jezus ook voor jouw zonden is gestorven – en dat niet als afgesloten formule, maar diep doorleefd.

Maar naast hart en hoofd (in deze volgorde) is er de laatste tijd bij mij, en bij velen om mij heen, nog iets bij gekomen, namelijk het symbool en de oude liturgie. Het geloof heeft te maken met alle zintuigen, met hoofd, hart en handen. Met verwondering.

Met aanbidding en verstillig. Zoals ik vandaag in een prachtige uitspraak van Annemiek Schrijver las: ‘Het mysterie moet je eren, niet ontrafelen.’ Vandaar mijn groeiende behoefte aan dit kruisje. Volgend jaar moet ik daar, Deo Volente, maar eens werk van maken.

Om mij wat meer in de katholieke spiritualiteit te verdiepen, ga ik vanaf nu iedere dag een zogenaamde ignatiaanse retraite doen aan de hand van een boek geschreven door drie jezuiten. Het heet *Eeuwig duurt zijn trouw* en het bevat per dag een kort bijbelgedeelte, enkele gebedssuggesties en een aantal inspirerende teksten.

De retraite opent met een citaat van Franciscus: ‘Ik nodig elke christen uit, waar en in welke situatie hij zich bevindt, om vandaag nog een persoonlijke ontmoeting met Jezus Christus te her-nieuwen of ten minste de beslissing te nemen, zich door hem te laten ontmoeten. Hem elke dag zonder ophouden te zoeken. Niemand moet denken dat deze uitnodiging niet voor hem of haar is, want “niemand is uitgesloten van de vreugde die de Heer brengt”.’

Als ik de afzender niet had geweten, had ik gedacht dat ik een evangelisch boek in mijn handen had. Max Lucado of Tim Keller zouden het zo ook gezegd hebben, en ikzelf trouwens ook.

Een van de auteurs van het boek is de jezuiet Nicolaas Sintobin, die mij overigens mailde dat hij graag zijn medewerking aan de serie zou willen geven. Zoals zovelen contact met me zoeken met de vraag of ze ons van dienst kunnen zijn. Of toch minimaal mijn koffer mogen dragen op deze fascinerende zoektocht.

Ik verbaas me over de positieve ontvangst van de aankondiging van dit programma. Ik kom alleen maar enthousiaste reacties tegen, binnen en buiten de kerk.

Donderdag 11 februari 2016

Al maanden zit er in mijn tas een kopie van een artikel uit *De Groene Amsterdammer*. In een bijzondere briefwisseling vragen Yvonne Zonderop en Stephan Sanders zich af hoe het komt dat ze weer met God en geloof bezig zijn. Er staan prachtige zinnen in. Stephan Sanders: ‘Als God niet bestaat, moet hij ter plekke uitgevonden worden, om het idee van de autonome mens te relativeren.’

Ik heb de kopie in mijn tas omdat ik met deze beide mensen iets wil doen, maar Stevo Akkerman van *Trouw* is mij voor. Deze week plaatst de krant het interview met Sanders dat ik graag had gehouden.

Sanders heeft het over proefgeloven. Dat doet mij denken aan een man die van ‘niets’ katholiek werd, Willem Jan Otten. Hij betitelt de jaren waarin hij bijna geloofde als deinsjaren. Als Sanders wordt gevraagd naar welke kerk hij eventueel zou willen gaan, zegt hij: ‘Ik ben geen regelmatige kerkganger, ik doe het te hooi en te gras, maar ik wil het dit jaar wel meer gaan proberen. Waarbij het rooms-katholicisme, met zijn door de eeuwen heen gevormde traditie en rite, mij vermoedelijk het meest aanspreekt. Ook niet onbelangrijk: het is de moederkerk.’

Ook Sanders ziet de belangrijke rol voor symbool en rite. De Rooms-Katholieke Kerk heeft goud in handen, denk ik de laatste jaren. Wat jammer dat er zoveel stof op ligt.

Vrijdag 12 februari 2016

Ooit, het zal 1974 geweest zijn, moest ik tentamen kerkgeschiedenis doen bij de befaamde kerkhistoricus Otto J. de Jong, de latere rector magnificus van de Universiteit van Utrecht. Hij stond vooral bekend om zijn hartelijke ontvangst bij een mondeling, en zijn strenge vragen. Je moest in ieder geval *één* jaartal zeker weten: 1054, het jaar van de grote scheuring tussen de westerse en oosterse kerk.

Natuurlijk wist ik dat jaartal, het stond net zo in mijn hersens gegrift als 1517, 1834 of 1886. Maar omdat dit jaar voor de hoogleraar een welhaast mythische betekenis had, herhaalde ik het op de fiets richting het tentamen nog maar een paar keer.

En ja hoor, het gebeurde. Op het moment suprême wist ik het niet. Ik hakkelde, stotterde, pijnigde mijn hersens, maar ik was het kwijt. De hoogleraar keek mij een beetje verwijtend aan, met een blik die zei: je wist toch dat ik het zou vragen?

Vandaag komt het voorval weer helemaal naar boven. Om negen uur vanavond treffen paus Franciscus en patriarch Kyrill van de Russisch-Orthodoxe Kerk elkaar op Cuba. Het woord ‘historische gebeurtenis’ is veel te vlak om de betekenis van deze ontmoeting weer te geven, zeker als via Twitter duidelijk wordt hoe hartelijk de twee elkaar hebben bejegend en toegesproken.

Het eerste historische woord van de paus is ‘eindelijk’. Opvallend hoe bij hem het gewone tot het bijzondere wordt. Was het ‘goedenavond’ direct na zijn verkiezing niet wereldnieuws?

Gelukkig ziet *Nieuwsuur* het belang van deze ontmoeting ook in. Om tien uur wordt ermee geopend. Een item van slechts 45 seconden, dat wel, maar het is de opening. Na precies 962 jaar treffen de kerkvorsten elkaar voor het eerst. Te bizar voor woorden dat het zo lang moest duren, zeker al je beseft dat de Rooms-Katholieke Kerk en de oosters-orthodoxe kerken veel

dichter bij elkaar liggen dan de Rooms-Katholieke Kerk en de kerken van de Reformatie.

De afgelopen dagen heb ik aan een paar mensen geprobeerd uit te leggen waar het schisma van 1054 over ging. Dat bleek onbegonnen werk. Leg het *filioque* maar eens uit, de leer dat de Heilige Geest zowel uit God de Vader als God de Zoon voortkomt. En leg dan ook maar eens uit waarom dat leerstuk zo'n ingrijpende kerkscheuring waard is.

Overigens moet ik niet te hard roepen. Volgend jaar vieren we (Deo Volente) dat het vijfhonderd jaar geleden is dat de Reformatie ontstond. Dit Reformatiejaar zal, vooral in Duitsland, groots gevierd worden. De verzuchting van Jezus in Johannes 17 over de eenheid van alle gelovigen is dus blijvend actueel.